Koninklijk Nederlands
Historisch Genootschap

Teylers Museum

Teylers Museum

Pieter Teyler van der Hulst: Filantroop en liefhebber van de kunsten en de wetenschap

Cover: Wybrand Hendriks, Groote of ovale zaal Teylers Museum, 1810 (Teylers Museum)

Inleiding

Het was 14 april 1778. De stemming in Haarlem was grimmig, de lucht was grijs, en er heerste een koude noordwestelijke wind.[1] Een rouwstoet van achttien koetsen reed door de straten. De lijkwagen stopte bij de Grote Kerk en de passagiers stapten met gebogen hoofden uit. Een van hen gaf de koetsier een fooi van 21 gulden, een nieuwe pruik en twee paar rouwhandschoenen.[2] Kort daarna werd het lichaam van textielmagnaat en fervent verzamelaar Pieter Teyler van der Hulst in een eikenhouten kist onder een naamloze blauwe zerk begraven. Na de begrafenis kwamen zijn vijf vrienden als executeurs-testamentair bijeen in zijn sterfhuis aan de Damstraat om zijn laatste wensen te honoreren.

En dat was geen sinecure, want zijn laatste wens was om twee geleerde genootschappen op te richten: een ter bevordering van de godsdienst en de ander ter aanmoediging van de kunsten en de wetenschap. Hij doneerde ook zijn verzameling penningen, boeken, tekeningen, prenten, opgezette vogels en dieren op sterk water aan het laatstgenoemde genootschap. Hij vroeg zijn vrienden de collecties te verzorgen en uit te breiden. Zo ontstond Teylers Museum, het eerste openbare museum op het Europese vasteland.[3]

Wybrand Hendriks, portret van Pieter Teyler van der Hulst, 1787 (Teylers Museum)

Een kind van de Verlichting

De familie van Pieter Teyler van der Hulst zat jarenlang in de textielnijverheid. De familie Teyler was door de verkoop van zijde en zwartgeverfde gladde damast rijk geworden. Toen hij in 1750 het bedrijf van zijn vader overnam, was de textielindustrie in Haarlem al in verval. De buitenlandse concurrentie – vooral afkomstig uit Frankrijk en Pruisen – verstootte de Haarlemmers al snel van de buitenlandse afzetmarkten. Daarnaast waren er terugkerende problemen met de aanvoer van zijdegarens. Na dertien jaar verkocht hij noodgedwongen het bedrijf. Hij had door slimme beleggingen ondertussen een fortuin opgebouwd.[4]

Pieter Teyler van der Hulst was een kind van de Verlichting. Zo had hij een grote affiniteit met de kunsten en de wetenschap, en legde hij als kleine verzamelaar een bescheiden collectie van verschillende 'liefhebberijen' aan. Vooral de tekenkunst lag hem nauw aan het hart. Dat blijkt uit een brief die hij in 1771 aan het Haarlemse stadsbestuur schreef, waarin hij voor de oprichting van een tekenacademie pleitte. Vier jaar later was hij de hoofddirecteur van de Haarlemse tekenacademie en stelde hij zijn huis aan de Damstraat beschikbaar als locatie. Zelfs na zijn overlijden belichaamde hij de idealen van de Verlichting, namelijk het vergroten, verspreiden en bewaren van kennis ter verrijking van de mensheid.[5]

Gierig of filantroop

In eerste instantie waren de bewoners van Haarlem verbaasd over de plotselinge verschijning van Teylers Museum. Zij kenden hem vooral als een rijke doopsgezinde textielkoopman. Het duurde niet lang voordat de verbazing omsloeg in verontwaardiging. Het museum bevond zich immers in een prachtig gebouw met dure meubels, terwijl veel Haarlemmers met veel moeite het hoofd boven water hielden. In plaats dat hij zijn vermogen voor de armen inzette, stelde hij het liever tentoon, zo was de teneur.[6]

Niets was minder waar. Gedurende zijn leven deed Teyler van der Hulst talloze giften en donaties. Zo droeg hij financieel bij aan de bouw van een nieuwe ingang voor de lokale doopsgezinde kerk, schonk hij zijn kerk duizend gulden (omgerekend 11.461,77 euro nu)[7] voor een nieuw orgel, en kocht hij op 27-jarige leeftijd het Koldershofje aan het Klein Heiligland. Met de uitbreiding van dit hofje herkreeg het gebouw zijn voormalige functie als tehuis voor hulpbehoevende vrouwen. Bovendien werkte Teyler van der Hulst als regent in het Aalmoezeniershuis, een liefdadigheidsinstelling die hulpbehoevende mensen verzorgde.[8]

Het museum

Na zijn begrafenis lieten zijn vrienden een galerij achter zijn voormalige woonhuis bouwen. Zijn oude huis huisvestte vanaf dat moment de genootschappen. De eerste directeur van het museum, Martinus van Marum, beheerde het gebouw en onderhield frequent contact met wetenschappers in binnen- en buitenland. In korte tijd breidde hij de bestaande collecties flink uit. Het testament van Teyler van der Hulst bepaalde dat de twee genootschappen te allen tijde de collecties mochten inzien én bestuderen.[9]

In de jaren tachtig van de achttiende eeuw nam het museumbezoek toe. Niet alleen Haarlemmers maar ook steeds meer Nederlanders en buitenlandse toeristen bezochten de galerij. Elke dinsdagochtend waren de deuren alleen geopend voor Haarlemmers, en niet-Haarlemmers mochten alleen tussen twaalf en één het museum bezichtigen. Vanaf 1790 voerde het museum een gastenboek in. Daaruit bleek dat dat jaar 204 mensen het museum bezochten. Zij mochten echter alleen met schriftelijke goedkeuring van de museumdirecteur het museum bezoeken. Aan de namen is te zien hoe exclusief Teylers Museum indertijd was. Internationaal befaamde wetenschappers, bekende kunstenaars, vooraanstaande aristocraten en koninklijke Europese families reisden naar Haarlem om de bijzondere collecties van dichtbij te mogen aanschouwen. Pas met de instelling van entreekaarten en verlenging van de openingstijden in 1819 veranderde dat.[10]

Teylers Hofje aan de Koudenhorn in Haarlem

Conclusie

Teylers Museum vertelt het verhaal van een man die zich tijdens zijn leven op financieel en bestuurlijk terrein inzette voor de armen, en meerdere malen de doopsgezinde kerk financieel bijstond. Daarnaast schonk Teyler van der Hulst zijn vermogen aan zijn passies: de kunsten en de wetenschap. Zijn nalatenschap verrijkte de culturele sector en belichaamde het Verlichtingsideaal. Zelfs na zijn dood droeg hij bij aan het delen en verspreiden van kennis voor de verrijking van de mensheid en het algemeen nut.

Colofon

Dit is een uitgave van Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG), 2020. Deze teksten mogen niet worden verveelvoudigd, gekopieerd, gepubliceerd, aangepast of gebruikt in welke vorm dan ook, online of offline, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Rechthebbenden van illustratiemateriaal hebben wij geprobeerd te achterhalen. Meent u recht te hebben op een afbeelding, dan kunt u zich richten tot ons via info@knhg.nl

Eerste uitgave 2020

Teksten
Diego Bosman

Redactie
Pepijn Aarnink & Antia Wiersma

Vormgeving
studio de Ronners, Rotterdam

Bronnen

1. Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, *Antieke Metingen van de Periode 1761-1780*. Geraadpleegd via https://projects.knmi.nl/klimatologie/daggegevens/antieke_wrn/index.html op 29-07-2020.
2. W.W. Mijnhardt, e.a., *Teyler 1778-1978. Studies en Bijdragen over Teylers Stichting naar Aanleiding van het Tweede Eeuwfeest* (Haarlem/Antwerpen 1978), 12.
3. Bert Sliggers, 'Een Biografische Schets van Pieter Teyler. Niets bij Zijn Leven, Alles na Zijn Dood', in: Karin Evers ed., *De Idealen van Pieter Teyler: Een Erfenis uit de Verlichting* (Haarlem 2006), 15-46, aldaar, 44.
4. Jaap Vogel, 'Pieter Teyler en een Bedrijfstak in Verval: Zijdefabrikeur te Haarlem', in: Evers ed., *De Idealen van Pieter Teyler*, 61-73, aldaar, 63, 73.
5. Bert Sliggers, 'De Verzameling van Pieter Teyler: Een Bescheiden Collectie voor Eigen Genoegen', in: Evers ed., *De Idealen van Pieter Teyler*, 75-91, aldaar, 80, 91.
6. Martin Weiss, *Showcasing Science: A History of Teylers Museum in the Nineteenth Century* (Amsterdam 2019), 41-43.
7. International Institute of Social History, *Value of the Guilder/Euro. Comparing the Purchasing Power of the Guilder from 1450 to any One Year* (dataset). http://www.iisg.nl/hpw/calculate.php (13-8-2020).
8. Diderik de Jonge, 'Pieter Teylers Testamentaire Benoemingen. 'Doopsgezinden, Zo die Daartoe Bequaam Zijn", in: Evers ed., *De Idealen van Pieter Teyler*, 115-125, aldaar, 117-118.
9. Marjan Scharloo ed., *Teylers Museum: A Journey in Time* (Haarlem 2010), 11-12.
10. Ibidem, 12-19.

knhg.nl

Liefdadigheid is van alle tijden en komt in verschillende vormen en maten. In deze brochure bespreken we vijf korte casussen over liefdadigheid in Nederland vanaf de middeleeuwen tot heden. Wat is liefdadigheid eigenlijk? Is liefdadigheid volkomen altruïstisch of krijgen weldoeners er iets voor terug? Is liefdadigheid alleen voor hulpbehoevenden of zijn er ook andere groepen die ervan kunnen profiteren?

Steun ons

Wilt u het KNHG ondersteunen en op die manier opkomen voor de belangen van ons vak en van historici? Dat kan! Ga naar www.knhg.nl/doneren